

УДК 37.011.3-051:94

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/91-2-43>

Ольга ХОМА,

orcid.org/0000-0002-0778-1431

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри історії Угорщини та європейської інтеграції

Українсько-угорського навчально-наукового інституту

Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

(Ужгород, Закарпатська область, Україна) olgahoma17@gmail.com

МЕТОДИКА РОБОТИ З ТЕКСТОМ НА УРОЦІ ІСТОРІЇ В П'ЯТОМУ КЛАСІ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто сучасні підходи до роботи над текстом на уроці історії. Проаналізовано тенденції розвитку історичної освіти, роль учителя в цьому процесі, його трудові функції, однією із яких є формування готовності здобувачів освіти виявляти свою громадянську позицію, що передбачає вміння аналізувати суспільне життя й ідентифікувати себе з українською нацією, суспільством, обстоювати права й свободи українського народу. Проведено огляд наукової літератури, на основі якого виокремлено проблему для дослідження. Метою статті є висвітлення окремих видів роботи над текстом на уроці історії в п'ятому класі із урахуванням специфіки застосування їх у закладах загальної середньої освіти із навчанням в групі з угорською мовою. Дослідження спрямоване на визначення таких видів робіт, які дали б можливість оцінити навчання учнів за групами результатів – орієнтується в історичному часі та просторі, виявляє взаємозв'язки подій і явищ (ГР 1), працює з інформацією історичного та суспільствознавчого змісту (ГР 2), виявляє здатність до співпраці, толерантність, громадянську позицію (ГР 3). Підкреслено, що історична наука має справу з різними текстами, з-поміж яких: пізнавальні, інформаційні за підручником, документи, фотодокументи, мемуари, листи, довідкова література, медіатексти та інші. Працюючи над ними, вчитель формує вміння відповідно до складників історичної предметної компетентності: хронологічні, просторові, логічні, інформаційні, аксіологічні. Групи орієнтовних завдань для роботи над текстом: перша – аналітичні, що включають два етапи: підготовчий із тлумаченням значення ключових термінів; другий – читання тексту учнями. Види читання: голосне з метою формування орфоепічних умінь, мовчазне за завданням учителя, коментоване, читання з перекладом окремих слів, речень рідною мовою. Друга група – конструктивні завдання, що передбачають види робіт: відповіді на запитання вчителя, завдання для встановлення причинно-наслідкових зв'язків між історичними явищами, складання хронологічних таблиць за взірцем; виконання картографічних вправ, дидактичні ігри («я тобі, а ти мені», взаємозапитання). Третя група – творчі: створення порівняльних таблиць, написання історичних довідок, виконання проєктів, складання діалогів, монологів на запропоновану тематику, створення портрету діяча, написання sms-повідомлення про важливу історичну подію. Визначено вимоги до добірки видів роботи над текстом на уроці: доступність інформації, поступове ускладнення завдань, компетентісно та особисто орієнтована спрямованість, ціннісне наповнення змісту, креативність. Сформульовано висновки та перспективу подальшого дослідження щодо з'ясування структури уроку історії.

Ключові слова: учитель історії, завдання, орієнтовні види робіт, клас з угорською мовою навчання, етапи опрацювання тексту.

Olga KHOMA,

orcid.org/0000-0002-0778-1431

Candidate of Pedagogical Sciences,

Assistant Professor at the Department of the History of Hungary and European Integration

Ukrainian-Hungarian Educational and Scientific Institute

of State University "Uzhhorod National University"

(Uzhgorod, Zakarpattia region, Ukraine) olgahoma17@gmail.com

METHODOLOGY OF WORKING WITH TEXT IN HISTORY LESSON IN FIFTH GRADE OF GENERAL SECONDARY EDUCATION

The article considers modern approaches to working with the text in a history lesson. The trends in the development of historical education, the role of the teacher in this process, his functions are analyzed, one of which is the formation of the readiness of students to express their civic position, which involves the ability to analyze public life and identify themselves with the Ukrainian nation, society, and defend the rights and freedoms of the Ukrainian people. A review of scientific literature was conducted, on the basis of which a problem for research was identified. The purpose of the

article is to highlight certain types of work on the text in a history lesson in 5th grade, taking into account the specifics of their application in general secondary education institutions with instruction in a group with the Hungarian language. The study is aimed at identifying such types of work that would make it possible to assess students' learning by groups of results – orients in historical time and space, reveals the relationships of events and phenomena (GR 1), works with information of historical and social science content (GR 2), demonstrates the ability to cooperate, tolerance, civic position (GR 3). It is emphasized that historical science deals with various texts, including: cognitive, informational according to the textbook, documents, photo documents, memoirs, letters, reference literature, media texts and others. Working on them, the teacher forms skills in accordance with the components of historical subject competence: chronological, spatial, logical, informational, axiological. Groups of indicative tasks for working on the text: the first group – analytical, which include two stages: preparatory with the interpretation of the meaning of key terms; the second – students read the text. Types of reading the text: aloud for the purpose of forming orthoepic skills, silent according to the teacher's task, commented, reading with the translation of individual words, sentences in the native language. The second group is constructive tasks, which include types of work: answers to the teacher's questions, tasks for establishing cause-and-effect relationships between historical phenomena, compiling chronological tables according to the model; performing cartographic exercises, didactic games ("Me to you, and you to me", mutual questions). The third group is creative: creating comparative tables, writing historical references, performing projects, composing dialogues, monologues on the proposed topic, creating a portrait of a figure, writing an SMS message about an important historical event. Requirements for a selection of types of work on the text in the lesson are formulated: accessibility of information, gradual complication of tasks, competence- and personally-oriented formulation, value-based content, creativity of the content. Conclusions and prospects for further research on the structure of a history lesson are formulated.

Key words: history teacher, tasks, indicative types of work, class with Hungarian as the language of instruction, stages of text processing.

Постановка проблеми. Сучасна вітчизняна освіта спрямована на формування компетентної особистості з креативним мисленням, демократичними та морально-етичними цінностями. У контексті нової освітньої парадигми важливе значення набуває підготовка педагогічних кадрів, вчителя історії зокрема.

Мета професійної діяльності вчителя, за формулюванням Професійного стандарту вчителя закладу загальної середньої освіти, полягає в організації навчання та виховання здобувачів освіти під час здобуття ними повної загальної середньої освіти шляхом формування у них ключових компетентностей і світогляду на основі загальнолюдських і національних цінностей, а також розвитку інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, необхідних для успішної самореалізації та продовження навчання... Трудові функції вчителя: формування готовності здобувачів освіти виявляти свою громадянську позицію, що передбачає вміння аналізувати суспільне життя й ідентифікувати себе з українською нацією, суспільством, обстоювати права й свободи українського народу, готовності бути залученими до діяльності у сфері безпеки та оборони України та інші (Професійний стандарт, 2024). Визначені функції стосуються усіх педагогічних працівників, учителя історії зокрема.

Педагог нової школи має бути відкритим до інновацій, готовим самовдосконалюватись, перебувати у постійному творчому пошуку, рухатись уперед – працювати над своїм професійним розвитком, оволодівати новими професійними ролями – тьютора, фасилітатора, ментора (Кінд-

Войтюк, 2021: 104). Професіоналізм, на думку С. Васильєвої, – це ступінь оволодіння людиною майстерністю професійної діяльності, що неможливо без оволодіння широким спектром особистісних професійних якостей спеціаліста (знань, умінь, навичок, цінностей, ідеалів), високим рівнем культури, моральними нормами, емоційними цінностями, розвитком здатності до продуктивної, творчої праці (Васильєва, 2015: 25).

Уроки історії у закладі загальної середньої освіти (ЗЗСО) вимагають від учителя нового бачення навчання, виховання та розвитку особистості, вчителя-носія національної культури, який здатний не тільки передати суму знань, а формувати в учнів громадянську позицію, уміти застосовувати сучасні технології навчання.

Відзначимо, що ключовим питанням на уроках історії та громадянської освіти є формування умінь працювати з текстом, який визначається як основний носій інформації, засіб формування ключових та предметної компетентностей. У Концептуальних засадах реформування історичної освіти підкреслюється, що навчальні тексти повинні бути зорієнтовані на домінування саме україноцентричного підходу: політичний українець, незалежно від етнічної належності, обирає мову, культуру та історію народу, якому Україна передусім завдячує своїм існуванням, адже глобалізація не стирає національних кордонів (Концептуальні засади: 5).

Реформування змісту історичної освіти, його наповненості спонукає науковців, учителів-практиків до пошуку алгоритму роботи над інформаційними матеріалами, особливо в контексті

затвердження нових підручників історії та громадянської освіти.

Аналіз досліджень. Місце й роль сучасної історичної освіти знайшли своє відображення у дослідженнях А. Гуревича, С. Кульчицького, Л. Чупрія, О. Томаченка, О. Удада та інших; проблема щодо особливостей розвитку шкільної історичної освіти, трансформаційні процеси в галузі, методики її навчання мають місце у наукових пошуках Н. Гупана, Н. Ігнатенко, П. Мороз, І. Мороз, О. Пометун, Г. Яковенко та інших.

Інноваційні технології на уроці історії описано у низці публікацій О. Пометун. У статті, предметом дослідження якої стала методика розвитку критичного мислення (Пометун, 2012: 7), авторкою подається алгоритм застосування інноваційних методів навчання, з-поміж яких підходи до опрацювання текстової інформації – читання із зупинками, «концептуальна таблиця», «таблиця ЗХД» та інші.

Різні види роботи над текстами підручника рекомендує Г. Яковенко (Яковенко, 2017: 113): виписати визначення понять, скласти хронологічну таблицю, нанести на контурну карту історико-географічні об'єкти, скласти план параграфу та інші.

До системи прийомів навчання із використанням тексту А. Пижик, Г. Черевичний відносять такі: самостійне читання тексту перед поясненням учителя, аналітико-синтетична обробка тексту (виділення логічно-пов'язаних частин тексту, диференціація історичної інформації за її типом), роз'яснення назв розділів, параграфів та інші (Пижик, Черевичний, 2020: 66).

Нами взято до уваги методичні рекомендації щодо розвитку громадянської активності та патріотизму учнів на уроках предметів і курсів громадянської та історичної освітньої галузі, розробниками яких є Н. Гупан, Т. Ремех, Г. Серова. Авторами подається тематика й план реалізації навчальних проєктів в інтегрованому курсі «Досліджуємо історію й суспільство» (Гупан та ін., 2024). Ураховуючи інтегроване навчання історії, слід узяти на замітку методичні рекомендації (П. Мороз, І. Мороз, 2024), в яких сфокусовано увагу на інтегрованих завданнях, їх конструюванні.

Багатопланові дослідження науковців, практиків дали нам можливість сконцентрувати увагу на одній із проблем – методиці роботи над текстом на уроці історії, враховуючи концепцію історичної освіти в Україні.

Мета статті – висвітлити окремі види роботи над текстом на уроці історії у п'ятому класі із ура-

хуванням специфіки застосування їх у закладах загальної середньої освіти із навчанням в групі з угорською мовою.

Виклад основного матеріалу. Для дослідження нами обрано особливості роботи над текстом з історії у п'ятому класі. Це зумовлено: 1) врахуванням адаптаційного етапу навчання школярів у базовій середній школі; 2) переходом до предметного навчання (уроки не одного класовода, а вчителів-предметників); 3) новим шкільним середовищем (кабінетна система навчання); 4) переходом до навчання державною мовою більшості із предметів (угорськомовні класи); 5) застосуванням традиційних та інноваційних методів з урахуванням формування предметних компетентностей; 6) специфікою оцінювання за групами результатів; 7) формуванням наскрізних умінь через інтегровані освітні підходи.

Учні 5 класу мають уже сформовані уміння роботи із текстами, проте вони у більшій мірі були спрямовані на визначення типів текстів, їх змістовий та композиційний аналізи, виконання аналітичних завдань, складання творчих зв'язних висловлювань тощо. Специфіка уроку історії, інтегрованого курсу історії та громадянської освіти в тому, що тексти передають факти, насичені науковою історикознавчою термінологією, культурологічною тенденцією.

Наше дослідження спрямоване на визначення таких видів робіт, які дали б можливість оцінити навчання учнів за групами результатів – орієнтується в історичному часі та просторі, виявляє взаємозв'язки подій і явищ (ГР 1), працює з інформацією історичного та суспільствознавчого змісту (ГР 2), виявляє здатність до співпраці, толерантність, громадянську позицію (ГР 3). Підкреслимо, що історичні події, їх хронологія повинні подаватися фактами, проте випускати поза увагою судження з цього приводу не слід. Історична наука має справу з різними текстами, з-поміж яких: пізнавальні, інформаційні за підручником, документи, фотодокументи, мемуари, листи, довідкова література, медіатексти та інші. Працюючи над ними, вчитель формує уміння відповідно до складників історичної предметної компетентності, серед яких: хронологічні, просторові, логічні, інформаційні, аксіологічні. Рекомендуємо такі види робіт.

Аналітичні. Перший етап – підготовчий до сприймання тексту. Учитель проводить роботу над термінами, понятійним апаратом, позаяк учні, що навчаються у класах з угорською мовою навчання, потребують пояснення лексичного значення слова та правильної вимови. Прийомами можуть бути

такі: застосування наочності, макетів, словесне пояснення із використанням тлумачного словника, переклад, передача слова транскрипцією, прослуховування інформації за qr-кодами тощо. Ця робота проводиться перед опрацюванням тексту. Другий етап – читання тексту учнями (після пояснення учителем). Його завдання не тільки формувати наскрізне уміння – читання з розумінням, а й здатність висловити свою думку (на перших уроках 5 класу – переказ тексту). Види читання тексту різні: голосне з метою формування орфоепічних умінь, мовчазне за завданням учителя, коментоване, читання з перекладом окремих слів, речень. Підкреслимо, що читання тексту може бути на будь-якому етапі уроку – поясненні (після розповіді вчителя), формуванні практичних умінь.

Конструктивні. Це творчі види роботи, що передбачають відповіді на запитання вчителя із застосуванням тексту, складання цитатного плану, завдання для встановлення причинно-наслідкових зв'язків між історичними явищами, складання хронологічних таблиць за взірцем; виконання картографічних вправ, дидактичні ігри («я тобі, а ти мені» – взаємозапитання). Для учнів 5 класу доступними є завдання з побудови коміксів за темою, складання анотації до книги, статті дитячого журналу.

Творчі. Їх слід застосовувати під час роботи над текстом у тому випадку, якщо учні набули аналітико-синтетичних умінь. Сюди відносимо: створення порівняльних таблиць, написання історичних довідок, виконання проєктів, складання діалогів, монологів на запропоновану тематику, створення портрету діяча, написання sms-повідомлення про важливу історичну подію.

Проілюструємо поетапність їх використання на одному із текстів підручника (Гісем, Мартинюк, 2022: 13). Тема. Людина і суспільство. Групи (спільноти) у людському суспільстві.

Пропонуємо систему застосування видів роботи на етапах пояснення нового матеріалу та закріплення.

1. Підготовча робота. Словниково-орфоепічна робота над термінами, історичними поняттями. Терміни: громада, спільноти, держава, соціальна структура суспільства, групи. 2. Пояснення теми вчителем (із застосуванням презентації). 3. Комбіноване читання тексту із підручника: 1–3 абзаци – голосне читання, 4 абзац – мовчазне із завданням, індивідуальна робота за таблицею – з'ясувати основні ознаки суспільства. 4. Відповіді на запитання вчителя за змістом тексту (колективне обговорення); вибіркоче читання з перекладом рідною мовою окремих речень. 5. Робота над проблемним питанням: як слід розуміти міжособистісні відносини. 6. Складання усного есе «Я люблю свою сім'ю» (сім'я як приклад малої групи). 7. Цікаво знати. Ця рубрика вміщена у підручнику, її слід прочитати й обговорити. Мова йде про стосунки між підлітками, вірність й чесність у стосунках, уводиться поняття «конформізм». 8. Власна думка. Моє відношення до булінгу між підлітками. Як я попереджу булінг?

Отже, види робіт та завдання нами подано за дидактичним принципом – від простого до складного. Окремі із них можна оцінити за третьою групою результатів навчання. Вимоги до добірки видів роботи над текстом на уроці: доступність інформації, поступове ускладнення завдань, компетентісно та особисто орієнтована спрямованість, ціннісне наповнення змісту, креативність.

Висновки. Нами розглянуто застосування орієнтовних видів роботи на уроках історії у п'ятому класі в процесі опрацювання тексту. Вони об'єднані у три групи: аналітичні, конструктивні, творчі. Навели приклад їх застосування на уроці. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у визначенні структури уроку історії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васильєва С. О. Розвиток професійного статусу вчителя: теорія та історія : монографія. Х. : Вид. «Планета-Принт», 2015. 540 с.
2. Гісем О., Мартинюк О. Вступ до історії України та громадянської освіти. Підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Харків: Видавництво «Ранок» 2022. 157 с.
3. Гупан Н., Ремех Т., Серова Г. Розвиток громадянської активності та патріотизму учнів на уроках предметів і курсів громадянської та історичної освітньої галузі: методичні рекомендації. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2024. 133 с.
4. Кінд-Войтюк Н. Сучасний вчитель історії та інформаційно-комунікаційна компетентність на уроках у Новій українській школі. *Літопис Волині*. 2021. (24). С. 103-107.
5. Мороз П. В., Мороз І. В. Практика інтегрованого навчання учнів історії у 5-6 класах : методичні рекомендації. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2024. 123 с.
6. Пижик А.М., Черевичний Г.С. Методика викладання історії в школі. Навчально-методичні рекомендації до вивчення дисципліни та проходження педагогічної практики студентами. К.: ТОВ Видавництво. «Юстон», 2020. 125 с.
7. Пометун О. Методика розвитку критичного мислення на уроках історії. *Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання*. 2012. 2. С. 3-7.

8. Про затвердження концептуальних засад реформування історичної освіти в системі загальної середньої освіти. Міністерство освіти і науки України. 2024. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-kontseptualnykh-zasad-reformuvannia-istorychnoi-osvity-v-systemi-zahalnoi-serednoi-osvity>?

9. Про затвердження професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти». Міністерство освіти і науки України. 2024. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vchytel-zakladu-zahalnoi-serednoi-osvity>

10. Яковенко Г. Г. Методика навчання історії: навчально-методичний посібник. Харків: Видавництво ХНАДУ, 2017. 324 с.

REFERENCES

1. Vasylieva S. O. (2015). Rozvytok profesiinoho statusu vchytelia: teoriia ta istoriia [Development of the professional status of the teacher: theory and history]. Kharkiv: Vyd. «Planeta-Prynt» 540. [in Ukrainian].

2. Hisem O., Martyniuk O. (2022). Vstup do istorii Ukrainy ta hromadianskoi osvity. Pidruchnyk dlia 5 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Introduction to the history of Ukraine and civic education. Textbook for the 5th grade of general secondary education institutions]. Kharkiv: Vydavnytstvo «Ranok» 157. [in Ukrainian].

3. Hupan N., Remekh T., Sierova H. (2024) Rozvytok hromadianskoi aktyvnosti ta patriotyzmu uchniv na urokakh predmetiv i kursiv hromadianskoi ta istorychnoi osvity: metodychni rekomendatsii. [Development of students' civic activity and patriotism at the lessons of civic and historical education: methodological recommendations]. Kyiv: Vydavnychiy dim «Osvita» 133. [in Ukrainian].

4. Kind-Voitiuk N. (2021) Suchasnyi vchytel istorii ta informatsiino-komunikatsiina kompetentnist na urokakh u Novii ukrainskii shkoli. [Modern history teacher and ICT competence at lessons in the New Ukrainian School]. Litopys Volyni. 24. 103-107. [in Ukrainian].

5. Moroz P. V., Moroz I. V. (2024). Praktyka integrovanooho navchannia uchniv istorii u 5-6 klasakh : metodychni rekomendatsii. [Practice of integrated teaching of history in grades 5–6: methodological recommendations]. Kyiv: Vydavnychiy dim «Osvita» 123. [in Ukrainian].

6. Pyzhyk A. M., Cherevychnyi H. S. (2020) Metodyka vykladannia istorii v shkoli. Navchalno-metodychni rekomendatsii do vyvchennia dystsypliny ta prokhodzhennia pedahohichnoi praktyky studentamy [Methodology of teaching history at school. Educational-methodical recommendations for studying the discipline and undergoing pedagogical practice]. Kyiv: TOV Vydavnytstvo «Yuston» 125. [in Ukrainian].

7. Pometun O. (2012). Metodyka rozvytku krytychnoho myslennia na urokakh istorii. [Methodology of developing critical thinking in history lessons]. Istoriiia i suspilstvoznavstvo v shkolakh Ukrainy: teoriia ta metodyka navchannia. 2. 3-7 [in Ukrainian].

8. Pro zatverdzhennia kontseptualnykh zasad reformuvannia istorychnoi osvity v systemi zahalnoi serednoi osvity (2024) [On approval of the conceptual foundations for reforming history education in the system of general secondary education]. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-kontseptualnykh-zasad-reformuvannia-istorychnoi-osvity-v-systemi-zahalnoi-serednoi-osvity> [in Ukrainian].

9. Pro zatverdzhennia profesiinoho standartu «Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity» (2024) [On approval of the professional standard «Teacher of general secondary education institution»]. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vchytel-zakladu-zahalnoi-osvity> [in Ukrainian].

10. Yakovenko H. H. (2017). Metodyka navchannia istorii: navchalno-metodychnyi posibnyk. [Methodology of teaching history: educational-methodical manual]. Kharkiv: Vydavnytstvo KhNADU 324. [in Ukrainian].

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 29.10.2025

Дата публікації: 24.11.2025